

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-30

УДК 338; 351

*Палюх В.В., доктор філософії з ПУтаА, ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID:0000-0001-9429-2013,*

*Кононович В.Г., к.н.держ.упр., НУЦЗУ. м. Харків,
ORCID:0000-0001-7966-7171,*

Поліванов О.Г., викладач НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0002-6396-1680

Paliukh V. PhD in Public Administration Senior Research Fellow of State Security Research Department of Educational-scientific-production center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

Kononovych V. PhD in Public Administration National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

Polivanov O., Teacher, Department of Engineering and Rescue Machinery, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

РОЛЬ І МІСЦЕ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

THE ROLE AND PLACE OF PHYSICAL TRAINING AT THE CURRENT STAGE OF THE REFORM OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS

У статті розглядаються основні питання удосконалення проведення фізичної підготовки курсантів та надаються пропозиції щодо удосконалення підходів до проведення фізичної підготовки для покращення стану підготовки майбутніх рятувальників у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні, проводиться аналіз та вибір адекватної моделі в сучасних реаліях. Вивчено нормативні документи, що регламентують підготовку курсантів, стан фактичної їх підготовки, та рівень готовності до служби на практиці. Аналізуються основні питання, що можуть негативно впливати на стан підготовки курсантів в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, також охарактеризовано стан наукової розробки щодо удосконалення стану фізичної підготовки курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання у готовності

до виконання службових обов'язків, та його регулювання, а також визначено напрями модернізації.

Ключові слова: реформування освіти, заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, фізична підготовка курсантів, етапи реформування освіти, освіта.

The article examines the main issues of improving the physical training of cadets and provides suggestions for improving approaches to physical training to improve the state of training of future rescuers in higher education institutions with specific training conditions in Ukraine, analyzes and selects an adequate model in modern realities. Regulatory documents regulating the training of cadets, the actual state of their training, and the level of readiness for service in practice have been studied. The main issues that can negatively affect the state of training of cadets in institutions of higher education with specific learning conditions are analyzed, the state of scientific development on improving the state of physical training of cadets in institutions of higher education with specific learning conditions in readiness for official duties is also characterized, and its regulation, as well as the directions of modernization are determined.

Key words: education reform, higher education institutions with specific learning conditions, physical training of cadets, stages of education reform, education.

Постановка проблеми. Вивчення проблемних питань у підготовці курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, виявило проблемні питання у застарілій та недостатньо ефективній системі фізичної підготовки та системи оцінювання. Важливе питання на сучасному етапі, та неможливо без порівняльного аналізу його з закордонним досвідом системи фізичної підготовки майбутніх рятувальників. Сучасний світ демонструє ефективну систему освіти, та необхідність підвищення рівня освіти в Україні, тому необхідно глибоке вивчення закордонного досвіду та обґрунтування ефективних пропозицій для удосконалення системи фізичної підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Значущим моментом в реалізації завдань теоретичного аналізу закордонного досвіду є визначення напрямів що більше підходять для сучасних реалій у важкий час трансформацій та в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних підходів до визначення ефективної системи фізичної підготовки майбутніх рятувальників та проблеми їх регулювання в державі безпосередньо розглядаються із проблемою ефективної підготовки таких фахівців та ступеню впливу держави. Також аналізується державна політика що характеризується вираженою спрямованістю на досягнення різних за характером цілей і завдань, що стоять перед державою в певний момент часу. Більшість досліджень у цій галузі базуються на роботах відомих учених[2; 3; 7].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблемних питань у системі підготовки курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання на етапі реформування в Україні. Проаналізувати закордонний

досвід для визначення основних напрямів реформування в сучасних реаліях в Україні.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок всебічного розвитку суспільства розширюється діапазон вимог до розвитку та підготовки співробітників Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Звільняючи їх від виснажливих витрат фізичних сил, технічний прогрес не звільняє від необхідності оптимальної фізичної підготовки до службової діяльності.

Однією з вирішальних умов високої ефективності служби був і залишається високий рівень працездатності, що базується на міцному здоров'ї та високому фізичному розвитку працівників. Водночас у сучасних умовах до фізичної підготовки та безпосередньо пов'язаних з нею здібностей співробітників висуваються нові вимоги. Все більше видів служби потребує не стільки грубих фізичних зусиль, скільки тонко скоординованих і точно розрахованих рухових дій замість стереотипних навичок - здатності опанувати все новими вдосконаленими формами рухів. У перспективі, як показують серйозні дослідження, посилиться тенденція до поєднання та оновлення професійних спеціальностей, що вимагатиме відповідної фізичної підготовленості рятувальників. Особливо високою та різнобічною вимогою повинні будуть задовольняти ті, хто візьме на себе вирішення найважчих оперативних завдань щодо гасіння пожеж. Таким чином, технічний прогрес не знімає, а у певному аспекті посилює необхідність фізичної підготовки до службової діяльності. [2]

Практика сучасної рятувальної служби свідчить, що одним із головних складових високої боєздатності пожежно-рятувальних частин залишається фізична підготовленість працівника. Вимоги до неї із прогресом спеціальної техніки не зменшуються, а зростають. У міру прискорення темпів технічного переозброєння підрозділи ДСНС все більше потребують співробітників, здатних опанувати складну спеціальну техніку в стислий термін, ефективно застосовувати її в оперативній обстановці, яка потребує граничної мобілізації духовних і фізичних сил.

Тому метою фізичної підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання що підпорядковуються ДСНС є формування здорових і фізично розвинених фахівців, які володіють необхідним обсягом спеціальних знань, прикладних навичок, фізичних та психічних якостей, що дозволяють їм успішно виконувати оперативні завдання.

Основними завданнями фізичної підготовки до освітніх установ ДСНС України є:

- розвиток та постійне вдосконалення фізичних якостей: швидкості, сили, спритності та витривалості;
- виховання впевненості у своїх силах та підвищення стійкості організму до впливу несприятливих факторів службової діяльності;
- підвищення майстерності у пожежно-прикладних видах спорту;

– активне впровадження різноманітних форм занять фізичними вправами у режимі роботи, навчання та відпочинку;

– оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками самоконтролю за станом здоров'я в процесі групових та самостійних занять фізичними вправами. [4]

В результаті навчання випускник освітніх установ ДСНС України у галузі фізичної культури повинен:

– мати уявлення про роль фізичної культури у загальнокультурному, професійному та соціальному розвитку людини;

– основи здорового способу життя;

– вміти використовувати фізкультурно-спортивну діяльність для зміцнення здоров'я, життєвих та професійних цілей, самовизначення в галузі фізичної культури.

Фізична підготовка курсантів освітніх установ ДСНС України включає дві сторони, що органічно поєднуються - загальну і спеціальну. Загальна фізична підготовка – це процес різнобічного виховання фізичних якостей, які становлять основу здібностей у вибраному виді діяльності. Ця сторона підготовки відіграє першорядну роль у підвищенні загального рівня можливостей організму, комплексному розвитку працездатності та постійному поповненні фонду рухових умінь та навичок.

Спеціальна (професійно-прикладна) фізична підготовка – це педагогічний процес, спрямований на забезпечення спеціалізованої фізичної підготовленості до обраної професійної діяльності. Інакше висловлюючись, це у своїй основі процес навчання, збагачує індивідуальний фонд професійно корисних рухових умінь і навиків, виховання фізичних і безпосередньо пов'язаних із нею здібностей, яких прямо чи опосередковано залежить професійна дієздатність. Вона проводиться у таких формах:

– навчальні заняття з пожежно-стройової підготовки та підготовки газодимозахисника,

– навчально-тренувальні заняття з пожежно-прикладного та рятувального спорту,

– масові спортивні заходи з пожежно-прикладного та рятувального спорту.

Навчальні заняття з цих дисциплін будуються у вигляді моделювання або імітації ситуацій, виконання вправ, що дозволяють спрямовано мобілізувати (ефективно проявити в дії) саме ті професійно важливі функціональні властивості організму, рухові та пов'язані з ними здібності, від яких істотно залежить результативність рішення. У комплексі з ними використовують природні фактори загартовування і спеціальні гігієнічні та інші засоби підвищення адаптаційних можливостей організму та спротиву несприятливим впливам специфічних умов професійної діяльності, включаючи тренування в термокамерах і газодимокамерах.

Відомо, що результативність професійної діяльності істотно залежить, крім іншого, від спеціальної фізичної підготовленості, що набувається попередньо шляхом систематичних занять фізичними вправами, адекватними в певному відношенні вимогам, що пред'являються до функціональних можливостей організму професійною діяльністю та умовами. [1]

Найбільш обґрунтованим і результативним, на думку багатьох авторів, є пов'язаний розвиток рухових та професійно-прикладних навичок у процесі навчання. Саме такий підхід більшою мірою активізує усвідомлену діяльність учнів та сприяє прискоренню процесу навчання.

Пропонується зосередитися на розвитку професійно важливих фізичних якостей за допомогою специфічних засобів професійно-прикладної фізичної підготовки, взявши за основу модель з п'ятимодульну систему підготовки, що включає проєктивний, компетентнісний, змістовний, технологічний і контрольний-обліковий модулі, надавши при цьому загальної фізичної.

Запропонована експериментальна програма з фізичної культури, що включила в себе крім базових вправ комплекси спеціальних вправ, що моделюють умови виконання бойових завдань із застосуванням спортивних єдиноборств та вправ на спеціальному тренажерному комплексі. Програма передбачала відведення на спеціальні вправи 25-35% загального часу кожного заняття з поступовим збільшенням інтенсивності виконання фізичних вправ до кінця навчального року.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що процес фізичної підготовки закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання потребує вдосконалення, як і раніше, часто залишається лише предметом дискусій серед фахівців. [3]

У той же час система фізичної підготовки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що склалася, має багато позитивних сторін: щоденна ранкова фізична зарядка на свіжому повітрі, щотижневі навчальні заняття з фізичної підготовки, щомісячне проведення фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів, що об'єднує всіх бажаючих займатися спортом, що культивуються. Все це створює передумови формування фізично розвинених фахівців, готових до виконання службово-бойових завдань. Але згідно з спостереженнями є низка недоліків: успішність з фізичної підготовки рік у рік знижується, спортивно-масовою роботою охоплено не більше 30% курсантів, спостерігається підвищення захворюваності та уповільнення, а то й відсутність зростання, фізичного розвитку курсантів.

Перелічені проблеми вимагають якнайшвидшого вирішення, впровадження нових більш ефективних засобів і методів фізичної культури, здатних не тільки розвивати та вдосконалювати фізичні якості людини, але

активно впливати на її внутрішній світ, на взаємини всередині соціуму, а також на адаптацію до умов службово-професійної діяльності.

Так із різноманіття форм і методів фізичної культури ми вважаємо найбільш доцільним впровадження у навчальний процес (поряд із уже використовуваними) сучасних методів проведення занять, щоденних обов'язкових фізкультурно-спортивних занять (індивідуальних, самостійних, навчально-тренувальних) та щотижневих (у вихідні та святкові дні) масових заходів (змагань та спортивних свят), а також удосконалення методики організації та проведення ранкової фізичної зарядки, навчальних занять з фізичної культури, самостійних занять фізичними вправами, попутного фізичного тренування та вечірньої прогулянки, у поєднанні з системою заохочення за участь та досягнення у спортивних заходах. [7]

Фізкультурно-спортивна діяльність курсантів може бути яскравим прикладом того, як поєднуються інтереси підвищення бойової готовності особового складу з їх залученням до суспільно-корисних заходів, у формі спортивних змагань, з необхідністю підвищення престижу участі у таких заходах. За своїм змістом фізкультурно-спортивна діяльність - це система дій і вчинків, що вимагає напруження духовних, фізичних сил курсантів, їх впливу, часом в екстремальних умовах. Усе залежить від періодичності, спрямованості та характеру навантажень, тобто від системи фізичних вправ.

Фізкультурно-спортивні заняття є найбільш ефективним засобом підвищення рівня фізичного розвитку та зміцнення здоров'я курсантів. Адже їх основу становить вид спортивної діяльності обраний ними самостійно. Спортом правомірно називати лише ту діяльність, яка історично виділилася та оформилася (переважно у сфері фізичної культури) у вигляді змагань, безпосередньо спрямованих на демонстрацію досягнень у ній, ставши уніфікованим способом виявлення, порівняння та об'єктивної оцінки певних людських можливостей: сил, здібностей, уміння майстерно використовувати їх для досягнення мети змагання. [5] У своєму сучасному вигляді така діяльність характеризується чітко вираженими ознаками, у тому числі: уніфікацією складу дій, умов їх виконання та способів оцінки досягнень, що закріплюється офіційними правилами, які у багатьох випадках набули міжнародного характеру; регламентацією поведінки змагаються за принципами неантагоністичної конкуренції, що мають гуманну основу, та закріплюється офіційними та неофіційними нормами спортивної етики, ряд з яких також набув міжнародного характеру, наприклад, у вигляді відповідних положень Олімпійської хартії; організацією діяльності на основі системи змагань із послідовним зростанням рівня конкуренції та вимог до досягнень.

Спортивно-масові заходи є логічним продовженням фізкультурно-оздоровчих занять і водночас підбивають підсумок цих занять. Адже спорт неможливий без змагань. Сформульоване визначення спорту як власне зма-

гальної діяльності не вичерпує, звичайно, всієї суті цього багатогранного соціального феномену, органічно включеного в цілу систему міжособистісних, міжколективних та глобальних міжлюдських відносин. У широкому значенні поняття «спорт» охоплює власнозмагальну діяльність, спеціальну підготовку до неї, а також специфічні людські відносини та поведінкові норми, що складаються на основі цієї діяльності. У такому розумінні спорт постає досить складним багатфункціональним та різноманітним явищем соціальної реальності, займає неабияке місце у фізичній та духовній культурі суспільства. [6] Він – і надзвичайно дієвий засіб фізичного виховання, що дозволяє максимально виявити функціональні можливості організму і багаторазово збільшити їх, переступивши за межі, що задаються, і по-особливому дієвий фактор формування особистості, що постійно стимулює до самовизначення і самоствердження; і засіб задоволення потреб в емоційно насиченому спілкуванні (включаючи і видовищні інтереси широких верств населення), і неабиякий фактор міжнародних контактів та багато іншого. У суспільстві спорт набув чимале ідеологічне, економічне та інше значення. що дозволяє максимально виявити функціональні можливості організму і багаторазово збільшити їх, переступивши за межі, що здаються, і по-особливому дієвий фактор формування особистості, що постійно стимулює до самовизначення і самоствердження; і засіб задоволення потреб в емоційно насиченому спілкуванні (включаючи і видовищні інтереси широких верств населення), і неабиякий фактор міжнародних контактів та багато іншого. У суспільстві спорт набув чимале ідеологічне, економічне та інше значення. що дозволяє максимально виявити функціональні можливості організму і багаторазово збільшити їх, переступивши за межі, що здаються, і по-особливому дієвий фактор формування особистості, що постійно стимулює до самовизначення і самоствердження; і засіб задоволення потреб в емоційно насиченому спілкуванні (включаючи і видовищні інтереси широких верств населення), і неабиякий фактор міжнародних контактів та ін.

Висновки. Визначаючи роль і місце фізичної культури у навчально-професійній діяльності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання ми розглянули систему фізичної підготовки що діє в освітніх установах ДСНС України і дійшли висновку - система фізичної підготовки, що склалася, має багато позитивних сторін: щоденна ранкова фізична зарядка, щотижневі навчальні заняття з фізичної підготовки, щомісячне проведення фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів, робота спортивних секцій, що об'єднує всіх бажаючих займатися культивованими видами спорту, але все це для сучасних умов недостатньо і потребує удосконалення та введення оновленої системи стимулювання до занять спортом серед курсантів. Також спостерігаємо приріст професійно важливих фізичних якостей у курсантів, які займаються пожежно-прикладним спортом, але цього не достатньо в сучасних умовах. Усе це

створює передумови для формування фізично розвинених фахівців, переважно готових до виконання службово-бойових завдань. Однак є низка недоліків: успішність з фізичної підготовки рік у рік знижується, спортивно-масовою роботою охоплено не більше 30% курсантів, спостерігається підвищення захворюваності та уповільнення, а то й відсутність зростання фізичного розвитку курсантів, недостатньо використовуються засоби та методи, що дозволяють не тільки розвивати фізичні якості, а й сприяти підвищенню якості навчання з інших дисциплін, фізична підготовка відокремлена, необхідний зв'язок із усім процесом навчання та виховання. Тому система фізичної підготовки курсантів вимагає доопрацювання, впровадження нових більш ефективних засобів і методів, здатних не тільки розвивати і вдосконалювати фізичні якості курсантів, але активно впливати на її внутрішній світ, па взаємини всередині соціуму, а також на адаптацію до умов службово-професійної, що постійно змінюються діяльності.

Розглядаючи вплив засобів і методів фізичної культури на навчально-професійну діяльність курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, ми встановили, що він різноманітний і в основному позитивний. Але відсутність стрункої, строго регламентованої системи фізичного виховання курсантів, та системи заохочень, яка не тільки б впливала на розвиток і вдосконалення фізичних і психічних якостей, а й на весь освітній процес, а також на адаптаційні здібності особистості майбутнього фахівця до умов службово-професійної діяльності, що постійно змінюються, підводить нас до необхідності створення такої системи.

Список використаних джерел:

1. Анохін Є. Д. Фізична підготовка в арміях провідних країн НАТО: Навчально-методичний посібник. Львів: ЛВІ, 2005. 115 с.
2. Бойко Д. В. Удосконалення фізичного виховання зі спортивною спрямованістю студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і с. : спец. 24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2013. 19 с.
3. Бондаренко В. В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх працівників патрульної поліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Чернігів, 2019. 44 с.
4. Бородін Ю. А. Фізична підготовка курсантів у вищих військових навчальних закладах інженерно-операторського профілю : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 417 с.
5. Бородін Ю. А., Романчук В. М., Романчук С. В. Зміст та організація форм фізичної підготовки на етапах навчання у ВВНЗ : навч. посібник. Житомир : ЖВІ НАУ, 2007. 164 с.

6. Ванденко В. В. Дослідження передового досвіду організації фізичної підготовки у збройних силах провідних країн світу // Матеріали Міжнародної наук.-метод. конф. «Вдосконалення системи фізичної підготовки у Збройних Силах України в умовах сьогодення та приведення її до сумісності зі стандартами армій країн-членів НАТО», 13-14 грудня 2016 р. К. : НУОУ, 2016. С. 58–62.

7. Вихляєв Ю. М. Інноваційні технології фізичного виховання студентів // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2015. Вип. 3 (1). С. 83–87.

References:

1. Anokhin Ye. D. Fizychna pidhotovka v armiakh providnykh krain NATO: Navchalno-metodychnyi posibnyk. Lviv: LVI, 2005. 115 s.

2. Boiko D. V. Udoskonalennia fizychnoho vykhovannia zi sportyvnoiu spriamovanistiu studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk z fiz. vykh. i s. : spets. 24.00.02. «Fizychna kultura, fizyчне vykhovannia riznykh hrup naseleennia». Lviv, 2013. 19 s.

3. Bondarenko V. V. Teoretychni i metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnykh pratsivnykiv patrolnoi polityi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity». Chernihiv, 2019. 44 s.

4. Borodin Yu. A. Fizychna pidhotovka kursantiv u vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladakh inzhenerno-operatorskoho profilu : monohrafiia. Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova, 2009. 417 s

5. Borodin Yu. A., Romanchuk V. M., Romanchuk S. V. Zmist ta orhanizatsiia form fizychnoi pidhotovky na etapakh navchannia u VVNZ : navch. posibnyk. Zhytomyr : ZhVI NAU, 2007. 164 s.

6. Vandenko V. V. Doslidzhennia peredovoho dosvidu orhanizatsii fizychnoi pidhotovky u zbroinykh sylakh providnykh krain svitu // Materialy Mizhnarodnoi nauk.-metod. konf. «Vdoskonalennia systemy fizychnoi pidhotovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy v umovakh sohodennia ta pryvedennia yii do sumisnosti zi standartamy armii krain-chleniv NATO», 13-14 hrudnia 2016 r. K. : NUOU, 2016. S. 58–62.

7. Vykhliiaiev Yu. M. Innovatsiini tekhnolohii fizychnoho vykhovannia studentiv // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15 : Naukovopedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport). 2015. Vyp. 3 (1). S. 83–87.